



ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ КОНСТИТУЦИЯСИДА АЙБСИЗЛИК ПРЕЗУМПЦИЯСИ КАФОЛАТЛАРИ

**Байбекова Машхура
Бурибаевна**

Тошкент туманлараро иқтисодий суди судяси

Annotatsiya

Конституциянинг тўғридан-тўғри амал қилиши – давлат органлари, уларнинг мансабдор шахслари, шу жумладан, судлар томонидан Конституция нормаларини ҳуқуқни қўллаш амалиётида бевосита қўллаган ҳолда қарорлар қабул қилиш, фуқароларнинг Конституция нормаларидан тўғридан-тўғри фойдаланиши ва риоя этишини кўзда тутати. мақолада суд-тергов фаолиятида гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи ва маҳкумнинг ҳуқуқий ҳимоясини таъминлашда айбсизлик презумпциясининг муҳим шартлари ёритилган.

Kalit soʻzlar:

конституция, принцип, суд-тергов, гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи, маҳкум, айбсизлик презумпцияси, ҳуқуқ, қонуний далил.

Конституция ҳар бир давлат тараққиётининг пойдевори бўлган ҳуқуқий, сиёсий ва мафкуравий ҳужжат – мамлакатнинг Асосий қонуни ҳисобланади.

Конституцияда ҳуқуқий давлат принципини рўёбга чиқаришга қаратилган механизмлар ва кафолатлар мустаҳкамланди. Хусусан давлат фаолияти қонун устуворлиги, қонунийлик принципи асосида амалга оширилишини таъминлаш бўйича Конституциянинг олий юридик кучга эгаллиги ҳамда унинг тўғридан-тўғри амал қилиши белгиланди. Натижада давлат органлари, шу жумладан, судлар ўз фаолиятида Конституцияга тўғридан-тўғри мурожаат қилган ҳолда қарорлар қабул қилади. Конституциянинг тўғридан-тўғри амал қилиши – давлат органлари, уларнинг мансабдор шахслари, шу жумладан, судлар томонидан Конституция нормаларини ҳуқуқни қўллаш амалиётида бевосита қўллаган ҳолда қарорлар қабул қилиш, фуқароларнинг Конституция нормаларидан тўғридан-тўғри фойдаланиши ва риоя этишини кўзда тутати.

Янги таҳрирдаги Конституциямизга тўғридан-тўғри амал қилувчи қоидалар киритилган бўлиб, улар тергов ва суд жараёнида фақат ишончли ва қонуний далиллардан фойдаланишни таъминлайди ҳамда натижада фуқароларимизни асосиз ва қонунга хилоф жиноий таъқибдан ҳимоя қилади, тергов органлари томонидан жиноятда айбланаётган шахсларнинг ҳуқуқлари бузилишининг олдини олади.

Гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи ва маҳкумнинг ҳуқуқий ҳимояси

Гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи ва маҳкумнинг ҳуқуқий ҳимоясини таъминлашда айбсизлик презумпцияси муҳим аҳамиятга эга. Шу боис янги таҳрирдаги Конституциямизнинг 28-моддасида гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи ва маҳкумнинг ҳуқуқий ҳимоясини кучайтиришга қаратилган қуйидаги кафолат белгиланди: “айбдорликка оид барча шубҳалар, агар уларни бартараф этиш имкониятлари тугаган бўлса, гумон қилинувчининг, айбланувчининг, судланувчининг ёки маҳкумнинг фойдасига ҳал қилиниши керак”.

Янги таҳрирдаги Конституцияга киритилган ушбу инсонпарвар янги норма бундай вазиятда айбдорликка оид барча шубҳалар гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи ва маҳкумнинг фойдасига ҳал қилинишини қатъий мустаҳкамлади..

Шахсни айбли эканлигига оид ҳар қандай шубҳалар, шунингдек айбланиш учун етарли бўлмаган маълумотлар асосида шахсни жавобгарликка тортиш мумкин эмас.

Терговда шубҳа остидаги далиллар асосида айб эълон қилинган бўлса ҳам, бундай вазиятда шахсни айбини тасдиқловчи далилларнинг етарли эмаслиги туфайли судда унга нисбатан оқлов ҳукми чиқарилади. Яъни “исботланмаган айб – исботланган айбсизликка тенг”, деган қоида амал қилади.

Жиноят процессида шахснинг “сукут сақлаш ҳуқуқи”

Янги таҳрирдаги Конституциямизда айбсизлик презумпциясидан келиб чиқадиган яна бир муҳим кафолат, яъни “Гумон қилинувчи, айбланувчи ёки судланувчи ўзининг айбсизлигини исботлаши шарт эмас ва исталган вақтда сукут сақлаш ҳуқуқидан фойдаланиши мумкин”, деган қоида мустаҳкамланди.

Гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи ўзининг жиноятда айблилиги ёки айбсизлигини исботлаш жараёнида иштирок этишга мажбур эмас. Агар истаса, шахс ушланган вақтидан то ҳукм чиқарилгунга қадар умуман сукут сақлаши мумкин – бу унинг ҳуқуқи.

Одатда, шахсга нисбатан жиноят иши очилганда у оғир руҳий ҳолатга тушади, ўзини йўқотиб қўяди ва шундай вазиятда айби бор ёки йўқлигини исботлаш ўзининг эмас, аслида тергов органларининг вазифаси эканлигини англамай ўзига қарши кўрсатмалар бериши амалиётда учраб туради. Шунингдек, сукут сақлаш ҳуқуқига бўлган эҳтиёж жиноят протсессининг энг бошланғич нуқтасида – шахс жиноят содир этишда гумонланиб ушланган захотиёқ юзага келади. Яъни шахснинг эркинлиги чекланиши билан дарҳол унга сукут сақлаш ҳуқуқи тушунтирилиши шарт.

Мазкур ҳуқуқ шахсга ўз адвокати билан кўришмай туриб, иш юзасидан ҳеч бир маълумотни ошкор қилмаслиги орқали айбловдан самарали ҳимояланиш позициясини шакллантириши учун муҳимдир.

Шахс ўзига ва яқин қариндошларига қарши гувоҳлик беришга мажбур эмас

Шахс ўзига ва яқин қариндошларига қарши гувоҳлик бермаслик ҳуқуқининг кафолатланиши суриштирув, тергов ва суд жараёнларининг холислик ва адолат тамойилларига таяниб амалга оширилишини таъминлайди.

Шу боис янги таҳрирдаги Конституциямизнинг 28-моддасига “Ҳеч ким ўзига ва яқин қариндошларига қарши гувоҳлик беришга мажбур эмас”, деган мазмундаги инсонпарвар ва қадриятларимизга мос норма мустаҳкамланди.

Табиий савол туғилади, нима учун жиноят иши бўйича шахс ўзига ёки яқин қариндошларига қарши гувоҳлик беришга мажбур эмас?

Биринчидан, ушбу қоида шахсга нисбатан ҳар қандай айблов кўриб чиқиладиганда тезкор-қидирув ходими, суриштирувчи, терговчи ёки суд томонидан унга нисбатан босим ўтказишдан ҳимоялайди, иккинчидан, ўз айбига мажбуран иқдор бўлишининг олдини олади, учинчидан, жиноят процесси иштирокчисидан мажбурий равишда унинг қариндошларига қарши кўрсатув олишни тақиқлайди.

Шахснинг ўз айбини тан олиши уни айбдор деб топишга асос бўлмайди

Ҳуқуқий давлатда қонун устуворлиги амалда таъминланиши ҳамда инсон ҳуқуқ ва эркинликлари, унинг қонуний манфаатларини ҳимоя қилувчи одил судлов тизими амал қилиши шарт.

Энг муҳими, шахслар ноқонуний, асоссиз ёки ҳақиқатга тўғри келмайдиган маълумотлардан иборат далиллар асосида айбдор деб топилиши ва жавобгарликка тортилиши мумкин эмас. Жинойат таъқибга олинган шахснинг иқдорлик кўрсатувларигагина асосланиб, уни айбдор деб хулоса чиқариш одил судлов тамойилларига зиддир.

Шу боис янги таҳрирдаги Конституциямизнинг 28-моддасида “Агар шахснинг ўз айбини тан олганлиги унга қарши ягона далил бўлса, у айбдор деб топилиши ёки жазога тортилиши мумкин эмас”, деб белгиловчи норма ўз ифодасини топди.

Суриштирувчи, терговчи, прокурор ва суд жиноят юз берганлигини, унинг содир этилишида ким айбдорлигини, шунингдек у билан боғлиқ барча ҳолатларни аниқлаши шарт. Фақатгина шахснинг ўз айбини бўйнига олиш ҳақидаги кўрсатуви уни жинойат жавобгарликка тортиш учун асос бўлмаслиги лозим. Бунда шахснинг айбдор деб топиш ва уни жазога тортиш учун етарли далиллар тўпланган бўлиши керак. Бу каби қоида Япония ва бошқа давлатларнинг конституцияларида мустаҳкамланган.

Жумладан, Жиноят-процессуал кодексининг 112-моддасига кўра, гумон қилинувчининг у содир этган жиноят ҳақидаги кўрсатувлари ва айбланувчининг ўз айбига иқдор бўлиши, бу иқдорлик бошқа ишончли далиллар мажмуи билан тасдиқланган тақдирдагина, уни айблаш учун асос қилиб олиниши мумкин.

Мазкур қоида Фуқаровий ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактнинг 14-моддасидаги “ўзига ўзи қарши кўрсатув беришга ёки ўзини айбдор деб тан олишга мажбур қилинмаслик” кафолатидан ҳам келиб чиқади.

Ушбу қоида содир этилган жиноят бўйича ҳақиқатни аниқлаш, шунингдек, айбсиз инсонлар жавобгарликка тортилишининг олдини олишга, айти пайтда жиноят содир этган ҳақиқий айбдор шахс ёки шахсларни аниқлашга хизмат қилади.

Конституциянинг тўғридан-тўғри амал қилиши ва мамлакатнинг бутун ҳудудида қўлланилиши ҳуқуқий давлатнинг муҳим ва асосий шартларидан биридир.

Шу боис янги таҳрирдаги Конституциянинг 15-моддасида “Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси мамлакатнинг бутун ҳудудида олий юридик кучга эга, тўғридан-тўғри амал қилади ва ягона ҳуқуқий маконнинг асосини ташкил этади”, деган норма белгиланди.

Умуман олганда янги таҳрирдаги Конституциямизга киритилган мазкур нормалар тўғридан-тўғри амал қилувчи қоидалар бўлиб, тергов ва суд жараёнида фақат ишончли ва қонуний далиллардан фойдаланишни таъминлайди ҳамда натижада фуқароларимизни асоссиз ва қонунга хилоф жиноий таъқибдан ҳимоя қилади, тергов органлари томонидан жиноятда айбланаётган шахсларнинг ҳуқуқлари бузилишининг олдини олади.